

ARTUR KOSECKI

INŻYNIERIA POJĘCIOWA A METODA EKSPLIKACJI

WPROWADZENIE

W ostatnim czasie w filozofii analitycznej ogromnym zainteresowaniem cieszą się dyskusje na temat tzw. inżynierii pojęciowej (*conceptual engineering*) (IP)¹. Podkreśla się w nich, że niektóre pojęcia używane w dociekaniach filozoficznych, w nauce lub codziennym życiu są niejasne, niedookreślone lub nie realizują naszych zamiarów dotyczących ich zastosowania. Dlatego zwolennicy IP uważają, że powinniśmy dokonać ich rewizji lub ulepszyć je tak, aby spełniały one nasze oczekiwania².

Herman Cappelen w książce *Fixing Language* (2018) wskazuje na następujące przykłady rewizji pojęciowych dokonanych w filozofii (CAPPELEN 2018, 9–38):

Dr ARTUR KOSECKI – Uniwersytet Szczeciński, Instytut Filozofii i Kognitywistyki; adres do korespondencji: al. Papieża Jana Pawła II 22A, 70-453 Szczecin; e-mail: artur.kosecki@usz.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3486-9404X>.

¹ Świadczy o tym praca zbiorowa pod redakcją Alexisa Burgessa, Hermana Cappelena i Davida Plunketta *Conceptual Engineering and Conceptual Ethics* (CAPPELEN, PLUNKETT i BURGESS 2020). W literaturze funkcjonuje także termin etyki pojęciowej (*conceptual ethics*) (BURGESS i PLUNKETT 2013a; 2013b). Termin ten jest używany na oznaczenie normatywnego aspektu rozważań prowadzonych w ramach inżynierii pojęciowej.

² David Chalmers w artykule „What is Conceptual Engineering and What Should it be?” (CHALMERS 2020) twierdzi, że filozofom zajmującym się inżynierią pojęciową chodzi nie tylko o rewizję pojęć, ale także o wprowadzenie nowych pojęć do rozważań filozoficznych. Jako przykłady z filozofii podaje on pojęcia superwencji oraz sztywnego desygatora. W artykule rozróżnia *de novo* inżynierię pojęciową oraz reinżynierię pojęciową (*conceptual re-engineering*). Zadaniem pierwszej jest zaprojektowanie i wdrożenie nowego pojęcia do dociekania filozoficznych. W drugiej celem filozofii jest ulepszenie danego pojęcia. W artykule posłużono się charakterystyką inżynierii pojęciowej, którą sformułował Herman Cappelen w książce *Fixing Language*. Uważa on, że praca filozofa prowadzona w ramach inżynierii pojęciowej polega na „ocenie i ulepszaniu naszych wadliwych narzędzi reprezentacyjnych” (*representational devices*) (CAPPELEN 2018, 3).

- (i) Uwagi poczynione przez Davida Chalmersa i Andy'ego Clarka (1998/2008) na temat pojęcia przekonania. Według nich użycie tego pojęcia w życiu codziennym oraz w nauce jest za wąskie. Opowiadają się oni za stanowiskiem tzw. eksternalizmu aktywnego. Dlatego proponują rozszerzyć jego zakres tak, aby uwzględniało ono aktywny wpływ środowiska na kształtowanie naszych postaw.
- (ii) Prace Sally Haslanger (2000; 2003) dotyczące pojęcia płci i rasy. Przedstawia ona w nich próbę ich rewizji, ponieważ uważa, że ich użycie w powszechnie przyjmowanym znaczeniu niesie ze sobą negatywne skutki dla życia społecznego. Swoje podejście w filozofii określa mianem amelioratywnego (*ameliorative*). Zgodnie z nim należy zadać pytanie o to, jakim celom ma służyć dane pojęcie (2000; 2006), a następnie zaproponować jego odpowiednią modyfikację, aby spełniało ono nasze potrzeby.
- (iii) Rozważania Mattiego Eklunda (2002; 2014) i Kevina Scharpa (2007; 2013a; 2013b) nad pojęciem prawdy. Użycie tego pojęcia wikła nas w paradoksy semantyczne i logiczne. Podczas gdy problemy te nie mają większego wpływu na nasze życie codzienne, w rozważaniach logicznych oraz dociekaniach naukowych już tak. Scharp (2013a, 3) uważa, że to pojęcie jest niespójne (*inconsistent*). Proponuje on zastąpić je bardziej spójnymi pojęciami lub koncepcjami, które mogą pełnić podobną rolę. Takimi dla niego są m.in. teoria aksjomatyczna lub semantyka światów możliwych.
- (iv) Procedura eksplikacji w filozofii Rudolfa Carnapa (1950/1962). Uważa on, że należy zastąpić niejasne, ale użyteczne pojęcia takimi, które odpowiadałyby standardom naukowości. Jako przykład podaje w swoich rozważaniach pojęcie prawdopodobieństwa, które stara się włączyć do badań logicznych. W wyborze odpowiedniego pojęcia przy eksplikacji powinniśmy kierować się m.in. jego owocnością oraz ścisłością³.

Cappelen zauważa, że podczas gdy można wymienić przykłady rewizji pojęciowych, nie opracowano dla nich wspólnych zasad, za których pomocą istnieje możliwość określenia ich poprawności. Uważa on, że odpowiednia teorii IP powinna uwzględnić badania z zakresu metasemantyki. Proponuje on przyjrzeć się konsekwencjom płynącym ze sporu między internalizmem semantycznym a eksternalizmem semantycznym (CAPPELEN 2018, 57–61).

³ Carnap podaje także inne warunki udanej eksplikacji. Wymieniłem je i opisałem w punkcie 3.

Zgodnie z pierwszym ze stanowisk znaczenie (intensja) wyrażeń językowych jest całkowicie zależne od konkretnego użytkownika danego wyrażenia. Jego wewnętrzne stany — fizyczne, psychiczne i doświadczeniowe — decydują o odniesieniu przedmiotowym (ekstensji) danego wyrażenia językowego. W myśl drugiego z poglądów znaczenie wyrażeń językowych zależy od wewnętrznych własności środowiska użytkownika języka, czyli jego ekstensji.

Autor *Fixing Language* (CAPPELEN 2018) zwraca uwagę, że filozofowie w opisanych przez niego przykładach (i)–(iv) postępują tak, jakby to intensja wyrażenia językowego wyznaczała jego ekstensję. Uznaje ich za przedstawicieli internalizmu semantycznego. Dla niego słuszne stanowisko we wspomnianej debacie stanowi eksternalizm semantyczny. Pokłosiem takiego poglądu jest to, że skoro znaczenia wyrażeń językowych są zależne od środowiska zewnętrznego, a nie od wewnętrznych stanów jednostki ludzkiej, próby dokonania ich rewizji tak, aby spełniały one nasze oczekiwania, stają się problematyczne i trudne⁴.

Opracowany przez siebie projekt uwzględniający stanowisko eksternalizmu semantycznego nazywa „oszczędnym schematem” (*austerity framework*). Uważa on w nim, że to, co podlega rewizji w wyrażeniach językowych, to ich ekstensja i intensja. Dlatego sądzi, że hasło „inżynierii pojęciowej” jest mylące:

Pogląd, który zamierzam przedstawić, jest zaskakujący, ponieważ inżynieria pojęciowa nie jest naprawdę o tym, co filozofowie (lub psychologowie) nazywają „pojęciami”. Według mnie inżynieria pojęciowa powinna być postrzegana jako mająca na celu: zmienianie ekstensji i intensji wyrażeń, oraz powinniśmy myśleć o tym procesie w ramach eksternalizmu (w którym to zmiany ekstensji i intensji nie zależą tylko od tego, co myślimy, chcemy, wierzymy, mamy nadzieję, zamierzamy i decydujemy). (CAPPELEN 2018, 61)

Wskazał on na kwestię ustalenia odpowiednich granic rewizji pojęciowych jako na najważniejszy problem metodologiczny w IP. Z historycznego punktu widzenia to zagadnienie jest rezultatem uwag poczynionych przez Petera F. Strawsona (1963) dotyczących założeń metodologicznych przyjętych przez Carnapa w zaproponowanej przez niego procedurze eksplikacji (iv)⁵. Brytyjski filozof zauważa, że jeśli chcemy kierować się „ściślością”

⁴ Cappelen przedstawia ten problem za pomocą sloganu: „Zagadkowy – Brak kontroli – Próbuje” (*Inscrutable – Lack of Control – Will Keep Trying*) (CAPPELEN 2018, 72–84).

⁵ W literaturze można też spotkać określenie „wyzwanie Strawsona” (*Strawsonian challenging*). Problem ten jest przedmiotem wnikliwych dyskusji w filozofii analitycznej — zob. MAHER 2007; JUSTUS 2012; OLSSON 2015; SCHUPBACH 2015; BRUN 2016.

i „owocnością”, narażamy się na to, że możemy zmodyfikować treść pojęcia w taki sposób, że nie odnosi się już ono do przedmiotu naszych wcześniejszych dywagacji⁶. Omawiając ten problem, Cappelen podkreśla, że jednym z ważniejszych zarzutów, z jakim muszą zmierzyć się zwolennicy IP, jest próba odpowiedzi na pytanie: na ile możemy zmienić dane pojęcie, aby nadal zachować temat dyskusji?

Na gruncie jego „oszczędnego schematu” powyższe pytanie brzmi następująco: jak bardzo zmiana intensjii i ekstensjii danego wyrażenia językowego może zmienić przedmiot debaty? Jako przykładem posłużę się pojęciem planety. Astronomowie dokonują jego rewizjii, aby wykazać, że niektóre obiekty astronomiczne, które kiedyś uważano za planety, faktycznie nimi nie są. Uczeni dokonują modyfikacji tego pojęcia poprzez zmianę jego intensjii i ekstensjii — tak aby wykluczyć te obiekty astronomiczne, które nie są już planetami (np. Pluton). Mimo tej rewizjii sądzimy, że nadal używają go podobnie w dyskusjach o planetologii.

Cappelen w swojej książce podchodzi sceptycznie do projektów w IP, w myśl których uznaje się, że przy rewizjii należy odnieść się do funkcji, jaką pełni dane pojęcie (HASLANGER 2000; THOMASSON 2020) lub wskazać cel, jaki to pojęcie realizuje (BRIGANDT 2010). Uważa, że na gruncie takich stanowisk nie odpowiemy na powyższy dylemat, dotyczący ustalenia właściwych granic rewizjii pojęciowych. W pierwszej części artykułu omówię zarzuty Cappelena wobec takich projektów. W realizacji tego zamiaru pomocne będzie odwołanie się do artykułu Amie Thomasson „A Pragmatic Method for Normative Conceptual Work” (THOMASSON 2020). Formuluje ona w nim ramy stanowiska pragmatycznego w IP⁷ oraz odpowiada na krytykę Cappelena. Według niej, aby ustalić, jaką funkcję pełni dane pojęcie, należy zwrócić uwagę na to, jaką rolę odgrywa ono w schematach pojęciowych. Cappelen wskazuje w swojej polemice, że funkcja przedstawiona w jej projekcie ma charakter dyskwotacyjny, a zatem odwołanie się do niej przy dokonaniu rewizjii nie jest pomocne (CAPPELEN 2018, 185–188).

Następnie należy odnieść się do pracy Michaela Prinzinga „The Revisionist’s Rubic: Conceptual Engineering and Discontinuity Objection” (PRINZING 2018). Opracowuje on w niej ramy dla tych stanowisk, które przy rewizjii odnoszą się do funkcji pełnionych przez pojęcia. Sądzi,

⁶ Warto zauważyć, że w literaturze polskiej o tym problemie pisał Tadeusz Szubka — zob. *Metafizyka analityczna P.F. Strawsona* (1995, 21–24).

⁷ Jako przedstawicieli pragmatycznego podejścia w IP wymienię Mattiego Eklunda (2015), Michaela Prinzinga (2018) oraz Manuela G. Issaca (2020).

że w odniesieniu do sformułowanych ram można uniknąć obiekcji związanych z nieciągłością tematu⁸ i problemu z ustaleniem odpowiednich granic rewizji pojęciowych. Podkreśla, że przy rewizji pojęciowej należy zachować tak zwaną funkcjonalną równoważność (*functional equivalence*), tzn. istotne jest to, aby modyfikując dane pojęcie, zapewnić, by nadal pełniło ono funkcję, jaką pełniło przed dokonaniem rewizji.

W drugiej części artykułu podjęte zostaną rozważania nad metodą, której użycie oddaje zamysł Prinzinga dotyczący zachowania funkcjonalnej równoważności. Jedną z takich metod okazała się eksplikacja. W literaturze wskazuje się na Rudolfa Carnapa jako głównego teoretyka tej metody (iv). Jak zostało wspomniane, opisane przez niemieckiego filozofa warunki udanej procedury eksplikacji wikłają w dylemat sformułowany przez Strawsona. Dlatego podkreślono, że metodę eksplikacji stosuje również Willard Van Orman Quine (1960/1999). Proponuje on skupić się przy eksplikacji na tym, jaką funkcję pełni dane pojęcie. Podjęto próbę przedstawienia argumentacji za tym, że metodę eksplikacji, jaką opracował na gruncie swoich założeń filozoficznych Quine, można uznać za zgodną z ideą Prinzinga. W rezultacie zostało uznane, że użycie metody eksplikacji, którą opracował Quine, pozwala na uniknięcie wspomnianych trudności dotyczących nieciągłości tematu. Wobec tego stanowi ona użyteczne narzędzie do dokonywania rewizji pojęciowych.

1. INŻYNIERIA POJĘCIOWA A STANOWISKO AMIE THOMASSON

Rozważania należy zacząć od zauważenia, że hasło „inżynierii pojęciowej” pojawia się w książce Simona Blackburna *Mysł. Zaproszenie do filozofii* (BLACKBURN 1999/2002). We wprowadzeniu do niej pisze on o zadaniach filozofii⁹:

W takiej sytuacji swoje zajęcie najchętniej określiłbym jako inżynierię conceptualną. Ponieważ dokładnie w taki sam sposób, w jaki inżynier bada strukturę rzeczy materialnych, mając na względzie ich funkcjonalność i zastosowanie,

⁸ Prinzing proponuje określić problemy dotyczące ustalenia granic rewizji pojęciowych mianem „problemu nieciągłości” (*discontinuity objection*).

⁹ Należy zauważyć, że filozofowie, którzy zajmują się IP, odnoszą się do pracy Blackburna jako do jednej z pierwszych, w których pojawia się termin „inżynieria pojęciowa”. Nie nazwałby on jednak siebie inżynierem pojęciowym we współczesnym znaczeniu tego słowa.

filozof bada strukturę myśli. Zrozumienie tej struktury wiąże się z wyjaśnieniem, w jaki sposób działają jej części i jak się ze sobą łączą. Oznacza znajomość tego, co się zmieni – na gorsze lub na lepsze – jeśli dokona się odpowiednich modyfikacji. Taki właśnie cel nam przyświeca, kiedy badamy strukturę pojęciową kształtującą nasz obraz świata. Nasze pojęcia i idee tworzą bowiem mentalne domostwo, w którym żyjemy. Może się okazać, że będziemy dumni ze wzniesionych budowli. Ale możemy też uznać, iż domagają się one zburzenia i postawienia na nowo, od fundamentów. (BLACKBURN 2002, 2)

W powyższym cytacie została przedstawiona idea, która przyświeca filozofom zajmującym się IP. Otóż przyjęty przez ludzi schemat pojęciowy ma wpływ na to, jak odbierają oni świat. Z tej racji powinien on być przedmiotem refleksji filozoficznej. Stanowi on dla ludzi „mentalne domostwo”, w którym żyją. Dlatego głównym tematem rozważań filozoficznych należy uczynić pojęcia oraz zachodzące między nimi relacje. Wobec pojęć i ich powiązań przyjmuje się nastawienie deskryptywne, czyli opisuje się to, jak one są stosowane w życiu codziennym lub w nauce. Można jednak również przyjąć postawę rewizyjną, czyli podjąć próbę ich modyfikacji w celu ich „postawienia na nowo, od fundamentów”. Innymi słowy, zmienić je tak, aby uczynić je bardziej jasnymi, precyzyjnymi oraz takimi, które spełniałyby nasze oczekiwania.

Przedstawiciele IP uznaje się za zwolenników drugiego z opisanych podejść. W swoich pracach oceniają oni wartość naszych pojęć oraz podejmują rozważania nad tym, jakie one powinny być. W ich refleksji pojawiają się elementy normatywne. Szukają kryteriów i norm, jakimi należy kierować się przy ocenie naszych pojęć. Taką postawę w filozofii reprezentuje m.in. Amie Thomasson. W swoim artykule „A Pragmatic Method for Normative Conceptual” odnosi się sceptycznie do tych stanowisk w IP, zgodnie z którymi przy wyborze tego, jakie powinny być pojęcia, należy kierować się tym, czy oddają one właściwy obraz rzeczywistości¹⁰. Proponuje ona program opierający się na założeniach pragmatycznych:

Kluczem do stworzenia wiarygodnego podejścia pragmatycznego, jak będę argumentować, jest przyjęcie funkcji naszych (zakresów) pojęć jako odgrywających centralną rolę. Jak będę argumentować, kiedy zamierzamy zaangażować się

¹⁰ Stanowisko, na którego gruncie uważa się, że w rozważaniach metafizycznych należy oddać właściwy obraz rzeczywistości, nazywa się realizmem metametafizycznym. Jako przedstawiciela takiego stanowiska można wskazać Theodora Sidera (2013). Amie Thomasson uznaje się natomiast za przedstawicielkę deflacionizmu ontologicznego. Swój projekt „łatwej ontologii” prezentuje ona w książce *Ontology Made Easy* (THOMASSON 2015).

w normatywną pracę konceptualną, musimy zwracać baczną uwagę na cel lub funkcję, której służy (ma służyć) dany termin, pojęcie lub schemat pojęciowy. (THOMASSON 2020, 440)

Uważa, że dokonując rewizji danego pojęcia, powinniśmy skupić się na tym, jaką funkcję pełni ono w naszych schematach pojęciowych. Przeprowadzając rewizję pojęciową, należy w taki sposób zmodyfikować treść pojęcia, aby podkreślić jego istotną funkcję, którą pełni ono w danym schemacie pojęciowym:

[...] mając pewną funkcję lub funkcje, którym ma służyć pojęcie, możemy dążyć do przeprojektowania starych pojęć, aby lepiej służyły tej funkcji, lub dążyć do stworzenia nowych pojęć, które mogą służyć funkcji, która była wykonywana niedoskonale lub wcale przez nasz poprzedni schemat pojęciowy. (THOMASSON 2020, 440)

Thomasson proponuje podejście, które określa mianem „inżynierii odwrotnej” (*reverse engineering*) (THOMASSON 2020, 447). Uwzględnia w nim zarówno elementy normatywne, jak i empiryczne. Oprócz oceniania naszych pojęć uważa, że w ustaleniu tego, jaką funkcję pełnią pojęcia lub powinny one realizować, należy prześledzić to, jak są one stosowane w naszych schematach pojęciowych.

Zdaniem Thomasson takie podejście jest bardziej obiecujące, jeżeli chodzi o zachowanie ciągłości tematu niż odwołanie się do intensjii i ekstensjii wyrażen językowych (ibid., 442–443). Skupiając się przy rewizji pojęć na funkcjach, jakie pełnią one w naszych schematach pojęciowych, zastanawiamy się nad tym, dlaczego są one dla nas użyteczne. Rozważa przykład pojęcia „małżeństwo”. Zauważa, że w ostatnim czasie dokonuje się prób rewizji tego pojęcia tak, aby uwzględniało ono także pary jednopłciowe, a nie tylko pary dwupłciowe. Na tym przykładzie ukazuje ona, że nie zaszła zmiana przedmiotu rozważań nad tym, co należy uznać za małżeństwo. Według niej dzieje się tak, ponieważ dokonując rewizji, odwołujemy się do funkcji, jaką pełni pojęcie małżeństwa. W celu ustalenia tej funkcji powinniśmy zadać następujące pytania: „Dlaczego to pojęcie jest dla nas przydatne?” oraz „Jaką rolę odgrywa to pojęcie w naszych schematach pojęciowych?” (ibid., 443).

Jeżeli uznamy, że jedną z ważniejszych funkcji tego pojęcia jest oznaczanie bliskich relacji, które chcemy chronić poprzez zapewnienie im specjalnego statusu prawnego i społecznego (ibid.), można dokonać rozszerzenia zakresu tego pojęcia tak, aby uwzględniało ono także pary jedno-

płciowe, a nie tylko pary dwupłciowe. Według niej nie zaszła zmiana przedmiotu naszych dociekań. Przy dokonaniu rewizji tego pojęcia odwołujemy się do jego funkcji. Omawiana propozycja rewizji stanowi temat zażartej dyskusji o charakterze filozoficznym i światopoglądowym, jakby dotyczyła ona cały czas tej samej kwestii.

Cappelen w swojej książce odnosi się negatywnie do projektów, w których proponuje się, żeby przy rewizji pojęć odnieść się do funkcji, jakie one pełnią, lub celów, jakie mają realizować (CAPPELEN 2018, 180–188). Polemikę zaczyna od omówienia założeń amelioratywnego projektu Haslanger, na którego gruncie uznała, że jeżeli chcemy dokonać rewizji danego pojęcia, nie zmieniając przy tym tematu naszych dyskusji, należy odwołać się do jego tzw. kluczowej funkcji (*central function*). W odniesieniu do tej funkcji identyfikujemy przedmioty lub zjawiska w świecie (HASLANGER 2000, 35). Cappelen (2018, 183) zwraca uwagę, że skoro kluczową funkcją pojęcia „kobieta” jest to, że za jego pomocą denotujemy kobiety, tak rozumiana funkcja ma charakter dyskwootacyjny. Przy odwołaniu do tak rozumianej funkcji nie odpowiemy na pytanie dotyczące ustalenia granic rewizji. Dla niego filozoficznie interesującą kwestią jest to, czy po przeprowadzeniu rewizji danego pojęcia, w której dokonaliśmy rozszerzenia jego zakresu, nadal używamy go w odniesieniu do tych samych przedmiotów lub fenomenów w świecie.

Krytykuje on również koncepcję Ingo Brigandta (2010). Brigandt zastanawia się, w jaki sposób zachodzą zmiany pojęciowe w nauce. Uważa je za racjonalne. Dlatego wprowadza on określenie „epistemicznych celów pojęcia” (*epistemic goal of a concept*), przez które rozumie to, że dane pojęcie ma być użyteczne w formułowaniu wyjaśnień i przeprowadzaniu wnioskowań na gruncie danej teorii naukowej (BRIGANDT 2010, 24). Uczeni wprowadzają pojęcie do nauki w sposób intencjonalny, dane pojęcie ma być przydatne w ich pracy naukowej.

Cappelen zastanawia się, czy taka koncepcja byłaby użyteczna przy określeniu, jak należy rozumieć kluczową funkcję w projekcie Haslanger. Zauważa, że gdybyśmy mówili o celach i intencjach, jakie przyświecają użyciu pojęcia „kobieta”, mogą one być na tyle zróżnicowane w społeczeństwie, że kłopotliwe staje się ustalenie, jakie ma ono wspierać wyjaśnienia i wnioskowania. Podkreśla, że nawet wskazanie na takie wyjaśnienia i wnioskowania w samej nauce okazuje się problematyczne, ponieważ sama grupa naukowców jest na tyle różnorodna, że jej członkom można przypisać różne cele i intencje dotyczące użycia danego pojęcia. W rezultacie sądzi, że okre-

ślenie tego, jaką funkcję ma spełniać pojęcie poprzez odwołanie się do intencji użytkowników języka, jest mało obiecujące (CAPPELEN 2018, 185).

Thomasson zna krytykę powyższych koncepcji, dlatego w swoim artykule proponuje przyjrzeć się temu, jak rozumie się funkcje w biologii postdarwinowskiej (THOMASSON 2020, 444). Do koncepcji funkcji właściwej (*proper function*) odwołuje się w swoim pragmatycznym projekcie IP Ruth Garrett Milikan (1984). Funkcją właściwą serca jest to, że pompuje ono krew. Organizmy, których serca były skuteczniejsze przy pompowaniu krwi, pokonały organizmy w ewolucyjnym wyścigu, które miały niską skuteczność w pompowaniu krwi. Analogicznie dzieje się z pojęciami, które zostały ukształtowane w trakcie doboru naturalnego. Właściwą funkcję danego pojęcia stanowi to, że pozwala ono na zaspokojenie organizmowi jego ewolucyjnych potrzeb, dlatego mogło ono zostać utrwalone w naszej kulturze.

Dla Thomasson (2020, 444) ważne jest to, że w odwołaniu do tak rozumianej funkcji nie odnosimy się do intencji ani przekonań użytkowników języka. W rozważaniach nad tym, jaką funkcję pełni dane pojęcie, zastanawiamy się nad tym, dlaczego zostało ono utrwalone w schematach pojęciowych¹¹. Przy ustalaniu, jaką funkcję pełni dane pojęcie, należy rozważyć, co możemy uczynić za jego pomocą – gdybyśmy tego pojęcia nie mieli w naszym słowniku, nie moglibyśmy uczynić tego równie skutecznie. Uważa, że takie analizy posłużą „jako wskazówki do ustalenia właściwej funkcji: dlaczego warto mieć takie pojęcia, dlaczego terminy, które je wyrażają, zostały utrwalone w naszej kulturze” (ibid., 448).

Cappelen stosuje wobec koncepcji funkcji, jaką przedstawiła na gruncie swojego projektu Thomasson, podobny zarzut, jaki wysunął przeciwko amelioratywnemu projektowi Haslanger. Jeżeli zgodnie z zamysłem Thomasson należy przy rozważeniu, jaką funkcję pełni pojęcie, zastanowić się nad tym, dlaczego jest ono dla nas użyteczne w schematach pojęciowych, odwołanie się do tak identyfikowanej funkcji nie jest przydatne przy rewizji pojęciowej. Jako kontrprzykład podaje on pojęcia „łosoś”¹² oraz „wolność” (CAPPELEN 2018, 187). Jeżeli zastanawiamy się nad użytecznością tych pojęć, są dla nas przydatne, ponieważ pozwalają nam mówić o łososiach oraz wolności. Podkreśla on również, że moglibyśmy do mówienia o łoso-

¹¹ Warto zwrócić uwagę, że Thomasson uważa, iż dzięki tak rozumianej funkcji unikniemy zarzutów dotyczących tego, że dane pojęcie można dowolnie zmieniać, aby spełniało ono oczekiwania określonych grup społecznych (THOMASSON 2020, 448). Z tej racji sądzi ona, że na gruncie jej pragmatycznego projektu wybory pojęciowe nie mają charakteru arbitralnego ani subiektywnego (ibid., 441).

¹² I ich denotacji.

siach i wolności użyć zupełnie innych terminów. Także pojęcia mogą być używane inaczej, niż są, ponieważ mogą one występować w różnych aktach mowy. Wyjaśnia to na przykładzie pojęcia wolności — mianowicie można je w aktach mowy stosować tak, jakbyśmy ją podważali, dyskutowali o niej lub traktowali jako przedmiot żartu, ponieważ użycie tego pojęcia jest zależne od kontekstu i czasu. Dlatego problematyczne staje się ustalenie, jaką to istotną i informatywną funkcję mają spełniać rozważane pojęcia.

Cappelen przedstawioną krytykę podsumowuje następująco:

Na tym kończy się moja krótka dyskusja na temat odwoływania się do funkcji, punktów i celów. Można tu oczywiście omówić całe ramy pojęciowe: funkcjonalizmu, różnych wersji inferencjonalizmu oraz tak zwany program Canberry [...] W żadnej z tych tradycji nie podjęto stałego wysiłku, aby odpowiedzieć na pytania zawarte w tej książce [*Fixing Language* – A.K.], a w szczególności włożono niewiele wysiłku, aby wykorzystać te ramy pojęciowe do opisanie granic rewizji. (CAPPELEN 2018, 187)

2. POJĘCIE A FUNKCJA: KONCEPCJA MICHAELA PRINZINGA

W tym miejscu należy odnieść się do artykułu Prinzinga „The Revisionist’s Rubic: Conceptual Engineering and Discontinuity Objection”. Zastanawia się on w swojej pracy nad kwestią ustalenia granic rewizji pojęciowych:

Interesuje mnie przede wszystkim pytanie o stopień, w jakim dane pojęcie może się zmienić. Przy założeniu, że możemy faktycznie zmieniać nasze pojęcia, naturalną myślą jest, że musi istnieć jakieś ograniczenie, jak bardzo możemy je zmienić. (PRINZING 2018, 855)

Na początku omawianej pracy przytacza przykłady rewizji, które świadczą o tym, że jest ona szeroko stosowana zarówno w nauce, jak i w życiu codziennym (PRINZING 2018, 858–860). Podaje on przykład pojęcia „ruchu” z nauk fizycznych. W historii nauki wskazuje się na takie koncepcje, w których zostaje podkreślone, że ruch jest statyczny, a są też takie teorie, w których uznaje się go za względny. Mimo różnic w rozumieniu pojęcia „ruch” nie stwierdzamy jednak, że został zmieniony przedmiot refleksji. Inny przykład stanowi termin „sałata”¹³. Jego treść zmienia się pod wpływem wiedzy i praktyk społecznych. W latach pięćdziesiątych stosowano go na określenie

¹³ Przykład ten zapożycza od Ciana Dorra i Johna Hawthorne’a (2015).

potrawy, w której przeważała liczba zielonych liści. Współcześnie jest to termin używany przez użytkowników języka znacznie swobodniej i nie odnosi się tylko do specyficznego dania składającego się z zielonych liści pewnej rośliny z rodziny kapustowatych. Ludzie nie mają wątpliwości, że używają go w podobnym znaczeniu, jak czyniono to pięćdziesiąt lat temu.

Prinzing podejmuje się opracowania ram pojęciowych, w odwołaniu do których można by określić granice dla powyższych rewizji. Reprezentuje on poznawcze podejście do pojęć, zgodnie z którym jeżeli podmiot dysponuje danym pojęciem, oznacza to, że ma możliwość wykonania za jego pomocą złożonych czynności intelektualnych, takich jak dokonywanie rozróżnień, katalogowanie czy przeprowadzanie wnioskowań: „Przez «pojęcia» rozumiem nasze narzędzia poznawcze. I – aby zdradzić niespodziankę – będę dowodził, że jako narzędzia pojęcia mają funkcje. Są po coś” (PRINZING 2018, 858).

W kolejnym kroku proponuje dokonanie następujących rozróżnień dotyczących pojęć i rewizji (ibid., 860):

- (i) Pojęciowa identyeczność w sensie wąskim i w sensie szerokim¹⁴: istnieje wyraźny sens, w którym pojęcie w czasie t_1 i pojęcie w czasie t_2 są tym samym pojęciem — jest to identyeczność w szerokim sensie. Otóż jeżeli pojęcia różnią się w wąskim sensie, mogą być takie same w sensie szerokim. Tożsamość pojęciowa dotyczy szerokiego sensu. Zmiana pojęciowa zachowująca tożsamość jest zatem zmianą w wąskim sensie, a nie w szerokim.
- (ii) Istotne i nieistotne cechy pojęć: niektóre cechy pojęć są konstytutywne. Jeżeli w trakcie rewizji pominęlibyśmy taką cechę, wyeliminowalibyśmy dyskutowane pojęcie na rzecz innego pojęcia.
- (iii) Rewizja lub zastępstwo: z dwoma sensami tożsamości pojęciowej (z wąskim i szerokim) są związane dwa rodzaje zmiany pojęciowej. Pierwsza to rewizja, której zadaniem jest zmodyfikowanie nieistotnych cech, czyli zmiana nastąpiła w wąskim sensie. W drugim przypadku w wyniku rewizji zmodyfikowaliśmy na tyle treść pojęcia, że mowa o zupełnie nowym pojęciu, które zastąpiło stare pojęcie w dyskusji nad danym tematem.

¹⁴ Prinzing odwołuje się tutaj do pomysłów Terence’a Horgana i Marka Timmonsa zaprezentowanych w artykule „Conceptual Relativity and Metaphysical Realism” (2002). Przedstawiają oni analogię między pojęciową identyecznością a tożsamością osobową. Mogę stwierdzić, że różnię się od osoby, którą byłem dziesięć lat temu, ale jednak mam poczucie tożsamości. Podobnie jak na gruncie nauk przyrodniczych można odróżnić ruch statyczny od ruchu względnego, lecz nadal mówimy o tym samym pojęciu, które jest używane w mówieniu o problemach fizycznych (PRINZING 2018, 861).

Jeśli zatem chcemy dokonać rewizji pojęciowej, powinniśmy starać się o to, aby zachować „tożsamość” danego pojęcia poprzez korektę jego nieistotnych cech. Omawiany zarzut nieciągłości tematu dotyczy całkowitej zmiany danego pojęcia na inne pojęcie — któremu w rezultacie przypisujemy zupełnie inny sens. Jeżeli filozofowie zajmujący się IP chcą unikać tego zastrzeżenia, powinni wykazać, że ich propozycje zmian pozwalają na zachowanie „identyczności” danego pojęcia, nie są one zatem korektą kluczowych oraz konstytutywnych dla niego cech.

Według Prinzinga omawianą „identyczność” pojęcia można rozumieć w taki sposób, że rozważanym pojęciom przypisuje się te same cele, a zatem pełnią one te same określone funkcje¹⁵. Jak zauważa, kiedy stwierdzamy, że program komputerowy lub organ ciała (np. serce) posiada cel, mamy na myśli, że spełnia on konkretną funkcję. Pojęcia stanowią dla niego funkcjonalny rodzaj (*concepts are functional kinds*) (PRINZING 2018, 867). Jeżeli chcemy zidentyfikować funkcję danego pojęcia, powinniśmy zadać następujące pytania: „Dlaczego to pojęcie jest dla nas przydatne?”; „Dlaczego zostało ono zaprojektowane?” oraz „Dlaczego to pojęcie stanowi dla nas użyteczne narzędzie poznawcze?” (ibid., 860–870).

W rezultacie filozof, chcąc zaproponować rewizję danego pojęcia i kierując się powyższymi wskazówkami oraz pytaniami, powinien wskazać, że w celu zachowania „identyczności” pojęcia zachował jego funkcjonalną równowagę:

Posiadanie funkcji F jest tym, co sprawia, że P jest pojęciem, którym jest. Jakaś cecha P jest niezbędna, jeśli jest konieczne, aby P spełniało funkcję F. Zaproponowaną zmianę w P można uznać za rewizyjną, gdy ta zachowuje zdolność P do spełnienia F. (Ibid., 867)

Skupienie się na konstytutywnych cechach danego pojęcia pozwala na wyprowadzenie wniosku, że po rewizji mamy do czynienia w gruncie rzeczy z tym samym pojęciem, co pozwala na uniknięcie obiekcji Strawsona oraz problemu z ustaleniem granic rewizji. Podsumowując, Prinzing podjął się próby sformułowania ram pojęciowych, na których gruncie można podać wyjaśnienie, dlaczego możliwe jest dokonanie rewizji bez popadnięcia we wspomniane dylematy — należy powołać się na funkcjonalną równowagę.

¹⁵ Prinzing utożsamia funkcje z celami (2018, 867).

3. O METODZIE EKSPLIKACJI: CARNAP I QUINE¹⁶

W niniejszej części zostaje podjęta kwestia metod, za których pomocą można dokonać rewizji pojęciowej. Jedną z metod oddających zamysł Prinzinga dotyczący zachowania funkcjonalnej równoważności jest eksplikacja. Zazwyczaj ta metoda w literaturze jest znana w postaci zaproponowanej przez Carnapa¹⁷. W rozważaniach niemieckiego filozofa metoda ta pojawia się po raz pierwszy w książce *Meaning and Necessity* (pol. *Znaczenie i konieczność*) (CARNAP 1947/2007), którą poświęcił zagadnieniom semantycznym. Charakteryzuje ją tam następująco:

Zadanie uściślenia niejasnego lub nie dość ścisłego pojęcia, które występuje w języku potocznym albo we wcześniejszym stadium rozwoju nauki lub badań logicznych, a raczej zastąpienia go nowym, ściślejszym pojęciem, należy do najważniejszych zadań analizy logicznej. Nazywamy je zadaniem wyeksplikowania lub dokonania eksplikacji zastanego pojęcia; pojęcie to, a czasem termin, który je ma wyrażać, nazwiemy eksplikandum, a nowe pojęcie lub odpowiedni termin — eksplikatum dla tego pierwszego. (CARNAP 2007, 212)

W powyższym cytacie jest mowa o tym, że w procedurze eksplikacji zastępuje się pojęcie mniej ścisłe, występujące w języku potocznym lub we wczesnym stadium rozwoju nauk logicznych, takim pojęciem, które jest bardziej precyzyjne i ściślejsze oraz należy do aparatury nauk logicznych. Carnap wskazał jako paradygmatyczne zastosowanie eksplikacji próbę semantycznej definicji prawdy, której dokonał Alfred Tarski (1933/1995). Carnap zaproponował wykorzystanie podobnej procedury do takich pojęć jak „analityczność” i „syntetyczność”, które według niego cechowały się brakiem należytej precyzji, ale okazują się one użyteczne w rozważaniach semantycznych.

W książce *The Logical Foundations of Probability* (CARNAP 1950/1962) rozszerzył zakres zastosowania eksplikacji poza dyscypliny formalne i semantyczne:

¹⁶ Warto zauważyć, że w literaturze filozoficznej termin „inżynieria pojęciowa” (*conceptual engineering*) pojawił się w opracowaniu korespondencji listowej między Carnapem a Quinem. Listy zostały opracowane przez Richarda Creatha w *Dear Carnap, Dear Van. The Quine – Carnap Correspondence and Related Work* (1990).

¹⁷ Ta metoda zyskała liczne opracowania — zob. MAHER 2007; WAGNER 2012; RICHARDSON 2013; BRUN 2016. Warto zauważyć, że w polskiej literaturze o metodzie eksplikacji pisał Tadeusz Pawłowski w książce *Pojęcia i metody współczesnej humanistyki* (PAWŁOWSKI 1977, 33–77). We wspomnianej pracy podjął on próbę stosowania eksplikacji do pojęć z zakresu nauk społecznych.

Celem eksplikacji jest przekształcenie danego, bardziej lub mniej ścisłego pojęcia w pojęcie ściśle czy też raczej zastąpienie pierwszego przez drugie. Pierwsze pojęcie (czy też termin użyty dla tego pojęcia) nazywam eksplikandum, ściśle pojęcie proponowane w miejsce pierwszego (czy termin proponowany dla tego pojęcia) – eksplikatum. Eksplikandum może należeć do języka codziennego lub do poprzedniego stadium rozwoju nauki. Eksplikatum musi być dane za pomocą wyraźnych reguł jego użycia, na przykład za pomocą definicji, która ją włącza w dobrze zbudowany system pojęć naukowych, logiczno-matematycznych lub empirycznych. (CARNAP 1962, 3)

We wspomnianej książce wskazał on, że w celu dokonania eksplikacji należy dysponować językiem cechującym się precyzją. Do takich można zaliczyć aparaturę logiczno-matematyczną lub język nauk przyrodniczych. Innymi słowy: *explicatum* jest pojęciem należącym do schematu pojęciowego, który wyróżnia się jasnością, a zatem jego użycie będzie wyznaczone przez ściśle sformułowane reguły (ibid.). Natomiast *explicatum* występuje w języku potocznym, który jest niedookreślony i wieloznaczny. Dla Carnapa odpowiednie *explicatum* powinno spełniać cztery warunki (ibid., 7):

- 1) *explicatum* musi być podobne do *explicandum*, przy czym nie jest wymagane całkowite podobieństwo (*similarity*);
- 2) *explicatum* — w odróżnieniu od *explicandum* — musi wyróżniać się ścisłością (*exactness*);
- 3) *explicatum* — w odróżnieniu od *explicandum* — jest bardziej owocne (*fruitfulness*), a zatem użyteczne przy formułowaniu wielu twierdzeń logicznych lub empirycznych praw naukowych;
- 4) *explicatum* — w odróżnieniu od *explicandum* — musi być prostsze (*simplicity*), przy czym postulat (4) nie powinien naruszać warunków (1)–(3).

Explicatum jest pojęciem ścisłym, ponieważ ma wyznaczone miejsce w danym schemacie pojęciowym, a zatem jego reguły użycia są precyzyjnie określone. *Explicatum* jest owocne, jako że umożliwia formułowanie wielu twierdzeń logicznych lub empirycznych praw naukowych. Zgodnie z poglądami przedstawionymi przez Carnapa eksplikacja stanowi zastąpienie¹⁸ pojęcia P_1 (*explicandum*) ściślejszym i owocniejszym pojęciem P_2 (*explicatum*), wywodzącym się z aparatury pojęciowej nauk logicznych i przyrodniczych. Jako przykład podaje on dokonanie na gruncie nauk przyrodniczych ekspli-

¹⁸ Lub przekształceniem.

kacji przednaukowego pojęcia „ciepło” na pojęcie o charakterze naukowym — „temperatura” (CARNAP 1950/1962, 8).

W literaturze przedmiotu dyskutuje się na temat powyższych warunków udanej eksplikacji. Wskazuje się na to, że w wyniku przyjęcia warunków 1) i 3) może powstać paradoks. Jeżeli uzna się wymóg podobieństwa między *explicandum* i *explicatum* oraz to, że *explicatum* jest użyteczne przy formułowaniu twierdzeń logicznych oraz empirycznych praw naukowych, powstaje tzw. paradoks właściwej formalizacji (*paradox of adequate formalization*) (BEANEY 2014; NOVAES i RECK 2017). Innymi słowy: jeżeli *explicatum* ma wyrażać stosunek podobieństwa do *explicandum*, nie jest ono informatywne, a zatem nie dostarcza nowej wiedzy na temat badanego przedmiotu lub fenomenu w świecie. Jeżeli *explicatum* nie wyraża bliskiego stosunku podobieństwa do *explicandum*, to *explicatum* jest informatywne, czyli poznawczo wartościowe.

Powyższy zarzut przypomina znany z literatury paradoks analizy. Carnap znał argument C.H. Langforda przeciwko założeniom metodologicznym George’a E. Moore’a, dlatego uznał, że w udanej procedurze eksplikacji od podobieństwa ważniejsze jest nadanie ścisłej postaci *explicatum*. Z tego względu warto przypomnieć polemikę Strawsona z Carnapem (1963, 502–518), czyli problem braku ciągłości tematu.

Otóż brytyjski filozof zarzuca mu, że kierując się warunkami 2) i 3), czyli ścisłością i owocnością, „modyfikuje” sens wyrażen, które poddaje procedurze eksplikacji. Podczas gdy ta metoda ma zastosowanie w nauce, w filozofii staje się bezużyteczna, ponieważ dokonując eksplikacji, zmieniamy przedmiot dyskusji lub tworzymy zupełnie nowy problem filozoficzny. Strawson był przedstawicielem tzw. oxfordzkiej szkoły języka potocznego oraz zwolennikiem metafizyki deskryptywnej, na której gruncie uznał, że w filozofii powinniśmy zająć się opisaniem tego, jak używane jest *explicandum* w języku naturalnym.

Jak zauważył Georg Brun w „Explication as a Method of Conceptual Re-engineering” (2016), Carnap w udzielonej odpowiedzi na powyższą argumentację Strawsona odchodzi od wymienionych warunków udanej eksplikacji (CARNAP 1963, 932–939). Zaznaczył on, że wybór odpowiedniego *explicatum* ma być podyktowany pragmatycznymi kwestiami. Służy zatem określonym celom oraz ma umożliwić rozwiązanie problemów w nauce oraz w filozofii. Dlatego wybór odpowiedniego *explicatum* powinien być rozpatrywany indywidualnie oraz powinniśmy kierować się jego jasnością. Takie podejście zbliża Carnapa do pomysłów Quine’a dotyczących użycia

eksplikacji, zawartych w publikacji *Word and Object*, czyli *Słowo i przedmiot* (1960/1999)¹⁹.

Należy zauważyć, że Quine wypowiada się krytycznie o eksplikacji jako o metodzie w artykule „Two Dogmas of Empiricism”, czyli „Dwa dogmaty empiryzmu” (1951/2000):

Istnieje wszakże również inny rodzaj definiowania, nieograniczający się do odnotowania istniejących wcześniej synonimów. Mam na myśli zabieg nazwany przez Carnapa eksplikacją – czynność, do której powołani są filozofowie, ale także i uczeni, ilekroć w problematyce ich dyscyplin pojawiają się motywy filozoficzne. Celem eksplikacji nie jest wskazanie bezpośredniego synonimu dla danego definiendum, lecz istotne „ulepszenie” tego definiendum poprzez wyklarowanie lub uzupełnienie jego znaczenia. Jednakże nawet eksplikacja, mimo że nie polega po prostu na zdawaniu sprawy z synonimiczności definiendum i definiensa, opiera się na innych, wcześniej istniejących synonimach. [...] Dwa alternatywne definiensy mogą w równym stopniu odpowiadać celom danej procedury eksplikacyjnej, nie będąc wzajemnymi synonimami: mogą bowiem spełniać warunek wymiennalności w wyróżnionych kontekstach, różniąc się przy tym pod innymi względami. Wprowadzając jeden z takich dwu definiensów, definicja typu eksplikacyjnego stwarza mocą konwencji nieistniejącą wcześniej relację synonimiczności pomiędzy definiendum i definiensem. (QUINE 2000, 54)

W artykule tym podaje on w wątpliwość tzw. dwa dogmaty empiryzmu logicznego: istnienie wyraźnego podziału na zdania analityczne i zdania syntetyczne oraz możliwości dokonania redukcji wszystkich zdań syntetycznych do zdań obserwacyjnych. W rezultacie przyjmuje on, że takie pojęcia jak analityczność czy synonimiczność są niejasne. Stąd niekiedy odczytuje się jego propozycję jako odrzucenie analizy pojęciowej jako wartościowej metody w filozofii. Dlatego też zamiast na gruncie swojej filozofii zadawać pytanie o to, co właściwie znaczą dane pojęcia, uważa, że należy dążyć do rozjaśnienia naszych schematów pojęciowych. Dokonując takiej klaryfikacji, powinno się unikać mówienia o synonimiczności i analityczności wyrażen językowych, ponieważ są to pojęcia niejasne.

W przywołanej już książce *Word and Object* (*Słowo i przedmiot*) (QUINE 1960/1999) wskazuje on, że jedną z takich metod jest eksplikacja. Powyższa dyskusja na temat warunków 1)–4) ukazała to, że odwołując się do nich, wnikłamy się w problemy metodologiczne. Toteż Quine, pisząc o walorach eksplikacji, mógł nie odwołać się do podobieństwa, ścisłości i owocności *explicatum*:

¹⁹ Zob. BRUN 2016, 1225.

[...] do czego na ogół zmierzamy, kiedy w filozoficznym duchu proponujemy „analizę” lub „eksplikację” jakiejś dotychczas nieadekwatnie wyrażonej „idei” lub wyrażenia. Nie chodzi nam o synonimiczność. Nie twierdzimy, że jasno i wyraźnie scharakteryzowaliśmy coś, co cały czas mieli nieświadomie na myśli użytkownicy niejasnego wyrażenia. Nie wydobywamy na światło dzienne ukrytych znaczeń, co sugerowałoby słowo „analiza” i „eksplikacja”; uzupełniamy luki. Skupiamy się na konkretnych funkcjach niejasnego wyrażenia, ze względu na które warto podejmować wysiłek, a następnie wymyślamy substytut pełniący te same funkcje, który jest jasny i składa się z akceptowanych przez nas terminów. (QUINE 1999, 294)

Zgodnie z powyższym w procedurze eksplikacji należy odwołać się do konkretnych funkcji pełnionych przez pojęcia. Pojęcie przed rewizją pełni ważną dla nas funkcję, ale jest ono niejasne. Cel, jakim należy kierować się przy eksplikacji, stanowi znalezienie takiego odpowiednika rozważanego pojęcia, które byłoby jaśniejsze i nadal spełniałoby nasze zamiary.

Quine podaje jako paradygmatyczny przykład z historii nauki: pojęcie pary uporządkowanej (ibid., 292–297). Według niego to pojęcie pełni istotną funkcję, np. za jego pomocą sprowadzamy relację do klas przez utożsamienie relacji z klasami par uporządkowanych:

Relacja bycia ojcem staje się klasą dokładnie tych par uporządkowanych, których odpowiednimi członami, jak w przypadku pary «Abraham, Izaak», są mężczyzna i jeden z jego potomków. (Ibid., 293)

W historii nauki podkreślano, że to pojęcie jest dla nas użyteczne, dlatego zaproponowano włączyć je do aparatu pojęciowego nauk formalnych, czyli do języka wyróżniającego się jasnością. Jedną z konstrukcji, które znajdujemy w matematyce i w logice, oddającą istotną funkcję tego pojęcia, jest definicja Wienera z 1914 r.: $\langle x, y \rangle$ utożsamiamy z klasą $\{\{\{x\}, \{\}\}, \{\{y\}\}\}$ ²⁰. Propozycja ta wyraża w jasny sposób funkcję, jaką pełni to pojęcie. Także w takiej postaci można je włączyć do schematu pojęciowego nauki. Quine zauważa:

Nie zawsze traktowano w ten sposób filozoficzną analizę, eksplikację. Tylko doszukiwanie się synonimiczności w analizie mogło doprowadzić do powstania tzw. paradoksu analizy, który wygląda następująco: w jaki sposób możemy dowiadywać się czegoś z poprawnej analizy, skoro aby ją zrozumieć, musimy z góry znać znaczenia użytych w niej terminów, a zatem z góry wiedzieć, że terminy, które zrównuje się, są synonimiczne? Koncepcja, zgodnie z którą analiza musi

²⁰ Inna konstrukcja została stworzona przez Kazimierza Kuratowskiego (ibid., 295).

w pewien sposób polegać na odsłanianiu ukrytych znaczeń, stanowi także źródło skłonności niektórych współczesnych, oxfordzkich filozofów do uznawania za swe zadanie badanie subtelnych nieregularności języka potocznego. Trudno nie zauważyć, że rozmaici autorzy zupełnie zapominają o kwestii przypadków nieistotnych. Jeśli nikt nie zarzucił Wienerowi, że jego definicja nie zgadza się z potocznym pojęciem pary uporządkowanej, np. ze względu, że czyni x i y elementami elementów $\langle x, y \rangle$, to stało się tak zapewne dlatego, że para uporządkowana nie należy do języka potocznego. (QUINE 1999, 295)

Zgodnie z powyższym cytatem, przeprowadzając analizę filozoficzną, nie powinniśmy zastanawiać się nad tym, jak *explicandum* jest używane w języku, lecz powinniśmy próbować uchwycić istotną funkcję danego pojęcia i podjąć próbę przedstawienia go w terminach jaśniejszych. Podejście zaproponowane przez Quine'a w filozofii jest rewizyjne i inżynierskie. Na jej gruncie pyta: „Jakie powinno być pojęcie X?” — żeby to uczynić, należy odrzucić niejasne pojęcia, takie jak synonimiczność, analityczność oraz znaczenie, a skupić się wyłącznie na istotnych funkcjach, jakie pełni dane pojęcie.

Na przykładzie pary uporządkowanej można wskazać, że funkcjonalna równoważność została zachowana. Zarówno przed, jak i po rewizji pojęcie to pełni tę samą funkcję — za jego pomocą sprowadzamy relację do klas. Przykład ten można uznać za jeden z przykładów rewizji pojęciowej dokonanej w odwołaniu do funkcji, jakie pełni rozważane przez nas pojęcie. Zaproponowaną przez Quine'a procedurę eksplikacyjną można uznać za jedną z użytecznych metod do przeprowadzenia rewizji pojęciowych na gruncie nauki.

PODSUMOWANIE

Cappelen w swoim projekcie uważa, że dokonując rewizji danego wyrażenia, należy skupić się jego intensji i ekstensji. Krytykuje on podejście, w którym podkreśla się, że przy przeprowadzaniu rewizji pojęciowej należy odwołać się do funkcji, jakie pełni dane pojęcie. Cappelen twierdzi, że na gruncie takich stanowisk nie odpowiemy na pytanie dotyczące ustalenia odpowiednich granic rewizji. Dlatego odniesiono się do próby opracowania przez Prinzinga ram pojęciowych dla stanowisk, w których przy rewizji odwołujemy się do funkcji, jakie pełni dane pojęcie. Wskazuje on, że przy dokonaniu rewizji ważne jest zachowanie funkcjonalnej równo-

ważności. Jedną z metod oddających zamysł Prinzinga okazuje się eksplikacja. W literaturze wyróżnia się dwie metody eksplikacji: Carnapa i Quine'a. Obaj filozofowie stosowali wspomnianą metodę, kierując się mocą eksplanacyjną pojęć. Uważali, że należy dokonać eksplikacji niejasnego pojęcia na takie pojęcie, które cechuje się precyzją, ponieważ jest ono przydatne w nauce. Warunki jednak udanej eksplikacji opisane przez niemieckiego filozofa prowadzą do problemów metodologicznych: paradoksu właściwej formalizacji oraz problemu nieciągłości. Quine natomiast oparł swoją eksplikację na funkcjach pełnionych przez pojęcia. Zaproponowana przez niego procedura eksplikacji jest bliska idei Prinzinga dotyczącej zachowania funkcjonalnej równoważności. Z tej racji zaproponowana przez niego metoda stanowi użyteczne narzędzie do dokonywania rewizji pojęciowych, w której nie odwołujemy się do ich intensjii ani ekstensjii pojęć, lecz do ich funkcjii.

REFERENCJE

- BEANEY, Michael. 2014. „Analysis”. W: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, red. Edward N. Zalta, Summer 2014 Edition, <https://plato.stanford.edu/entries/analysis>. Dostęp 07.01. 2021.
- BLACKBURN, Simon. 1999/2002. *Think: A Compelling Introduction to Philosophy*. Oxford: Oxford University Press (*Myśl. Zaproszenie do filozofii*. Tłum. Jan Karłowski. Poznań: Rebis).
- BRUN, Georg. 2016. „Explication as a Method of Conceptual Re-engineering”. *Erkenntnis* 81, no. 6: 1211–1241. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10670-015-9791-5>
- BURGESS, Alexis, i David PLUNKETT. 2013a. „Conceptual ethics I”. *Philosophy Compass* 8, no. 12: 1091–1101. DOI: <https://doi.org/10.1111/phc3.12086>.
- BURGESS, Alexis, i David PLUNKETT. 2013b. „Conceptual ethics II”. *Philosophy Compass* 8, no. 12: 1102–1110. DOI: <https://doi.org/10.1111/phc3.12085>.
- BRIGANDT, Ingo. 2010. „The Epistemic Goal of a Concept: Accounting for the Rationality of Semantic Change and Variation”. *Synthese* 177, no. 1: 19–40. DOI: <https://doi.org/10.1007/511229-009-9623-8>.
- CAPPELEN, Herman. 2018. *Fixing Language*, Oxford: Oxford University Press.
- CAPPELEN, Herman, David PLUNKETT i Alexis BURGESS (red.). 2020. *Conceptual Engineering and Conceptual Ethics*. Oxford: Oxford University Press.
- CARNAP, Rudolf. 1947/2007. *Meaning and Necessity: a Study in Semantics and Modal Logic*. Chicago: University of Chicago Press („Znaczenie i konieczność”. W: *Pisma semantyczne*. Tłum. Tadeusz Ciecierski, Marcin Poręba, Michał Sala i Barbara Stanosz. Warszawa: Fundacja Aletheia).
- CARNAP, Rudolf. 1950/1962. *The Logical Foundations of Probability*. Chicago: The University of Chicago Press.

- CARNAP, Rudolf. 1963. „P.F. Strawson on Linguistic Naturalism”. W: *The Philosophy of Carnap*, red. Paul A. Schlipp, 932–939. Illinois: Open Court.
- CHALMERS, David, i Andy CLARK. 1998/2008. „The Extended Mind”. *Analysis* 58, no. 1: 7–19 („Umysł rozszerzony”. W: *Analityczna metafizyka umysłu*. Tłum. Marcin Miłkowski, red. Marcin Miłkowski i Robert Poczobut, 342–359. Warszawa: IFiS PAN).
- CHALMERS, David. 2020. „What is Conceptual Engineering and What Should It Be?”. *Inquiry: An Interdisciplinary Journal of Philosophy*: 1–18, DOI: <https://doi.org/10.1080/020174X.2020.1817141>.
- CREATH, Richard. 1990. *Dear Carnap, Dear Van. The Quine – Carnap Correspondence and Related Work*. Berkeley, CA: University of California Press.
- DORR, Cian, i John HAWTHORNE. 2015. „Semantic Plasticity and Speech Reports”. *Philosophical Review* 123, no. 3: 281–338. DOI: <https://doi.org/10.1215/00318108-2683531>
- EKLUND, Matti. 2002. „Inconsistent Languages”. *Philosophy and Phenomenological Research* 64, no. 2: 251–275. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1933-1592.2002.tb00001.x>.
- EKLUND, Matti. 2014. „Replacing Truth?”. W: *Metasemantics: New Essays on the Foundations of Meaning*, red. Alexis Burgess i Brett Sherman, 293–310. Oxford: Oxford University Press.
- EKLUND, Matti. 2015. „Intuitions, Conceptual Engineering, and Conceptual Fixed Points”. W: *The Palgrave Handbook of Philosophical Methods*, red. Christopher Daly, 363–385. London: Palgrave Macmillan.
- HASLANGER, Sally. 2000. „Gender and Race: (What) Are They (What) Do We Want Them to Be?”. *Nous* 34, no. 1: 31–55. DOI: <https://doi.org/10.1111/0029-4624.00201>.
- HASLANGER, Sally. 2003. „Future Genders? Future Races?”. *Philosophic Exchange* 34, no. 1: 4–27. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199892631.003.0008>.
- HASLANGER, Sally. 2006. „What Good Are Our Intuitions? Philosophical Analysis and Social Kinds”. *Proceedings of the Aristotelian Society*, Sup. Vol. 80, no. 1: 89–118. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-8349.2006.00139.x>.
- HORGAN, Terry, i Mark TIMMONS. 2002. „Conceptual Relativity and Metaphysical Realism”. *Philosophical Issues* 12: 74–96. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1758-2237.2002.tb00062.x>.
- ISSAC, Manuel Gustavo. 2020. „How To Conceptually Engineer Conceptual Engineering?”. *Inquiry: An Interdisciplinary Journal of Philosophy*: 1–24. DOI: <https://doi.org/10.1080/0020174X.2020.1719881>
- JUSTUS, James. 2012. „Carnap on Concept Determination: Methodology for Philosophy of Science”. *European Journal for Philosophy of Science* 2, no. 2: 161–179. DOI: <https://doi.org/10.1007/s13194-011-0027-5>.
- MAHER, Patrick. 2007. „Explication Defended”. *Studia Logica* 86, no. 2: 331–341. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11225-007-9063-8>.
- MILLIKAN, Ruth Garrett. 1984. *Language, Thought and Other Biological Categories*, Cambridge: MIT Press.
- NOVAES, Catarina Dutilh, i Erich RECK. 2017. „Carnapian Explication, Formalisms as Cognitive Tools, and the Paradox of Adequate Formalization”. *Synthese* 194, no. 1: 195–215. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11229-015-0816-z>.

- OLSSON, Erik J. 2015. „Gettier and the Method of Explication: A 60 Year Old Solution to a 50 Year Old Problem”. *Philosophical Studies* 172, no. 1: 57–72. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11098-014-0383-z>.
- PAWŁOWSKI, Tadeusz. 1977. *Pojęcia i metody współczesnej humanistyki*. Wrocław: Ossolineum.
- PLUNKETT, David, i Herman CAPPELEN. 2020. „A Guided Tour Of Conceptual Engineering and Conceptual Ethics”. W: *Conceptual Engineering and Conceptual Ethics*, red. Herman Cappelen, David Plunkett i Alexis Burgess, 1–26. Oxford: Oxford University Press.
- PRINZING, Michael. 2018. „The Revisionist’s Rubric: Conceptual Engineering and the Discontinuity Objection”. *Inquiry: An Interdisciplinary Journal of Philosophy* 61, no. 8: 854–880. DOI: <https://doi.org/10.1080/0020174X.2017.1385522>.
- QUINE, Willard Van Orman. 1951/2000. „Two Dogmas of Empiricism”. *The Philosophical Review*, 60, no. 1: 20–43. DOI: <https://doi.org/10.2307/2181906> („Dwa dogmaty empiryzmu”. W: *Z punktu widzenia logiki*. Tłum. Barbara Stanosz, 46–76. Warszawa: Aletheia).
- QUINE, Willard Van Orman. 1960/1999. *Word and Object*. Cambridge, MA: M.I.T. Press (*Słowo i przedmiot*. Tłum. Cezary Cieśliński, Warszawa: Aletheia).
- RICHARDSON, Alan. 2013. „Taking the Measure of Carnap’s Philosophical Engineering”. W: *The Historical Turn in Analytic Philosophy*, red. Erich H. Reck, 60–77. London: Palgrave Macmillan.
- SCHARP, Kevin. 2007. „Replacing Truth”. *Inquiry* 50, no. 6: 606–621. DOI: <https://doi.org/10.1080/00201740701698589>.
- SCHARP, Kevin. 2013a. *Replacing Truth*. Oxford: Oxford University Press.
- SCHARP, Kevin. 2013b. „Truth, the Liar, and Relativism”. *Philosophical Review* 122, no. 3: 427–510. DOI: <https://doi.org/10.1215/00318108-2087663>.
- SCHUBBACH, Jonah E. 2015. „Experimental Explication”. *Philosophy and Phenomenological Research* 91, no. 2: 672–710. DOI: <https://doi.org/10.1111/phpr.12207>
- SIDER, Theodore. 2013. *Writing the Book of the World*. Oxford: Oxford University Press.
- STRAWSON, Peter F. 1963. „Carnap’s View on Constructed System versus Natural Languages in Analytic Philosophy”. W: *The Philosophy of Rudolf Carnap*, red. Paul A. Schlipp. Illinois: Open Court, 502–518.
- SZUBKA, Tadeusz. 1995. *Metafizyka analityczna P.F. Strawsona*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- TARSKI, Alfred. 1933/1995. „Pojęcie prawdy w językach nauk dedukcyjnych”. W: *Pisma logiczno-filozoficzne*, t. 1, 13–172. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- THOMASSON, Amie. 2015. *Ontology Made Easy*. Oxford: Oxford University Press.
- THOMASSON, Amie. 2020. „A Pragmatic Method for Normative Conceptual Work”. W: *Conceptual Engineering and Conceptual Ethics*, red. Herman Cappelen, David Plunkett i Alexis Burgess, 435–458. Oxford: Oxford University Press.
- WAGNER, Pierre (red.). 2012. *Carnap’s Ideal of Explication and Naturalism*. London: Palgrave Macmillan.

INŻYNIERIA POJĘCIOWA A METODA EKSPLIKACJI

Streszczenie

Herman Cappelen w książce *Fixing language* (2018) zaproponował projekt w ramach inżynierii pojęciowej, w myśl którego to, co rewidujemy w pojęciach, to ich intensja i ekstensja. Podjął on polemikę z koncepcjami w inżynierii pojęciowej, zgodnie z którymi przy rewizji odwołujemy się do funkcji i celów. W pierwszej części artykułu opisuję wspomnianą dyskusję. W realizacji tego zamiaru korzystam z odwołań do artykułu Amie Thomasson „A Pragmatic Method for Normative Conceptual Work” (2020). Następnie podejmuję próbę obrony stanowisk odwołujących się przy rewizji pojęciowej do funkcji i celów. W tym celu odnoszę się do artykułu Michaela Prinzinga „The Revisionist’s Rubic: Conceptual Engineering and Discontinuity Objection” (2018). W drugiej części artykułu opisuję metodę eksplikacji jako jedną z metod, za której pomocą dokonuje się rewizji pojęciowej. Zwracam uwagę na eksplikacje stosowaną przez Quine’a, który proponuje skupić się przy eksplikacji na funkcjach, jakie pełnią pojęcia.

Słowa kluczowe: Amie Thomasson; eksplikacja; Herman Cappelen; inżynieria pojęciowa; Rudolf Carnap; Willard Van Orman Quine.

CONCEPTUAL ENGINEERING AND METHOD OF EXPLICATION

Summary

Herman Cappelen in his book *Fixing language* (2018) proposed a project within conceptual engineering according to which what we revise in concepts is their intension and extension. He undertook a polemic with the ideas in concept engineering according to which we appeal to functions and purposes when revising. In the first part of this paper I describe the aforementioned discussion. In doing so, I refer to Amie Thomasson’s article “A Pragmatic Method for Normative Conceptual Work” (2020). Next, I attempt to defend positions that refer to functions and purposes in conceptual revision. For this purpose, I refer to Michael Prinzing’s article „The Revisionist’s Rubic: Conceptual Engineering and Discontinuity Objection” (2018). In the second part of the article, I intend to describe the method of explication as one of the methods by which we perform conceptual revision. I turn my attention to the explication used by Quine. He proposes to focus when explicating on what function a concept serves.

Keywords: Amie Thomasson; conceptual engineering; explication; Herman Cappelen; Rudolf Carnap; Willard Van Orman Quine.

Information about the Author: ARTUR KOSECKI, PhD — University of Szczecin, Institute of Philosophy and Cognitive Science; correspondence address: al. Papieża Jana Pawła II 22A, 70-453 Szczecin; e-mail: artur.kosecki@usz.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3486-9404X>.